

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Предмет: Извештај комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је Предраг Никетић предао под насловом *Теорија релеванције и језички хумор у енглеским и српским вицевима типа питање/одговор*

Наставно-научно веће Филолошког факултета изабрало нас је на седници од 25. априла 2018. године у Комисију за преглед и оцену докторске дисертације коју је Предраг Никетић предао под насловом *Теорија релеванције и језички хумор у енглеским и српским вицевима типа питање/одговор*.

Част нам је да Већу поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ

Предраг Никетић рођен је 27. маја 1981. године у Нишу. Дипломирао је на Филозофском факултету у Нишу 2003. године, студијска група англистика.

Кандидат је радио као професор-приправник енглеског језика у Гимназији „Стеван Сремац“ у Нишу и као сарадник у настави на Филозофском факултету у Нишу, студијска група англистика. Тренутно ради као асистент за предмет Енглески језик на Факултету заштите на раду у Нишу. Од научно-стручног рада могу се издвојити учешће на међународној конференцији ELLSII 75 на Филолошком факултету у Београду, симултано и консекутивно превођење на неколико скупова у оквиру Универзитета у Нишу, лектура за енглески језик за часопис „Теме“ Универзитета у Нишу од 2013. до 2015. године, поглавље у монографији националног значаја, као и преводи бројних стручних и протоколарних текстова за потребе Факултета заштите на раду у Нишу.

Докторска дисертација *Теорија релеванције и језички хумор у енглеским и српским вицевима типа питање/одговор* има 226 страна, а чине је седам поглавља и литература.

Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације је контрастивна анализа прагматичких процеса остваривања хумористичног ефекта енглеских и српских вицева типа питање/одговор у текстуалном облику и прагматичког процеса њиховог успешног разумевања од стране читаоца, као и анализа њихове преводивости. Текстуални прикази вицева типа питање/одговор изабрани су за анализу јер њихов хумористични ефекат не зависи од парајезичких и нејезичких чинилаца. У анализи је коришћена класификација вицева коју је дао Франциско Јус, према типовима и начину постизања хумористичног ефекта, а све у оквирима теорије релеванције, универзалне теорије комуникације, коју су поставили Дан Спербер и Дирдри Вилсон. Анализа преводивости енглеских и српских вицева такође се ослањала на прагматичке механизме остваривања хумористичног ефекта.

Полазећи од Јусове типологије вицева унутар теорије релеванције, циљ је био да се утврде прагматички процеси остваривања хумористичног ефекта вицева типа питање/одговор на српском и енглеском језику и прагматички процеси њиховог успешног разумевања, као и да се утврде сличности и разлике датих параметара између два језика, у складу с постојећим сличностима и разликама између два језика, али и две културе. У делу посвећеном превођењу вицева, циљ је био да се превазиђе проблем непреводивости вицева, који је најистакнутији проблем у превођењу хумора уопште. У ту сврху употребљени су прагматички механизми остваривања хумористичног ефекта, којима је дат приоритет код превођења вицева.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У дисертацији аутор првенствено полази од хипотезе да теорија релеванције може да објасни како универзалност хумористичног ефекта и тумачења хумора на енглеском и српском језику, тако и одсуство хумористичног ефекта у међујезичком тумачењу ових вицева, што се везује за проблем (не)преводивости. Такође је била претпоставка да утврђене сличности и разлике међу вицевама типа питање/одговор у енглеском и српском језику кроз оквир теорије релеванције могу да прошире избор прагматичких механизма за остваривање хумористичног ефекта: с једне стране, механизма који су

типични за сваки језик појединачно, а с друге стране, механизма који су примењиви у оба језика, што би могло да продуби знање о овим двама језицима и културама.

Како је у корпусу вицева на српском језику аутор уочио велики број вицева директно преведених или прилагођених из енглеског корпуса, очекивало се да ће остваривање хумористичног ефекта и тумачење вицева у два језика имати више сличности него разлика. Што се тиче њихове преводивости, претпоставка је била да се језичке и културне разлике могу премостити истицањем прагматичког аспекта.

Овако конципиран рад и истраживање могу да допринесу даљем проучавању вицева и хумора на српском језику, из чисто лингвистичке перспективе или у спрези с другим дисциплинама, као и делимичној формализацији креативног процеса стварања хумора.

Кратак опис садржаја дисертације

Уводно поглавље садржи кратак приказ проблематике проучавања хумора уз помињање значајних дефиниција хумора, доминантних праваца и приступа његовом проучавању, као и опште терминологије која се надаље користи у дисертацији. Кандидат истиче да се дисертација бави вербалним хумором, наспрам невербалног (нпр. визуелног). У уводу су такође укратко представљени фундаментални постулати теорије релеванције Дана Спербера и Дирдри Вилсон и основна терминологија везана за ову теорију. Затим су наведени предмет и циљ дисертације, као и хипотезе од којих се полази. Такође су представљени извори корпуса вицева на енглеском (*Man walks into a bar: the ultimate collection of jokes and one-liners* (Arnott i Haskins, 2004)) и српском језику (*Ex Yu antologija viceva* (Stojadinović, 2009)), као и структура дисертације.

Друго поглавље се бави проучавањем хумора уопште, с посебним нагласком на језичко проучавање хумора. У општем приказу проучавања хумора, кандидат се укратко осврће на историјат проучавања хумора и наводи три главне и опште савремене теорије хумора, које се пре могу назвати приступима: теорија супериорности, теорија ослобађања и теорија неподударности. После кратког описа првих двеју теорија, већи део поглавља посвећен је теорији неподударности, која је изнедрила већину језичких приступа проучавању хумора, а значајна је и за проучавање у оквиру теорије релеванције. Овде се кандидат задржава на појму *виц* и још неколико појмова који се уско везују за вицева и хумор, као и за формално проучавање хумора. Теорија неподударности, или често теорија

неподударности и разрешења, у основи је већине приступа проучавању хумора који дотичу лингвистику. Вицеви обично садрже припрему и поенту, а у њима долази до когнитивне неподударности која се затим разрешава алтернативним тумачењем. Представљени су најугицајнији приступи, почев од Сулсовог двофазног модела, који је први формални приступ заснован на неподударности и разрешењу као окидачима хумористичног ефекта. Ту су још и приступи које су развили аутори попут Грејема Ричија, Марте Динел, Рахел Ђоре, когнитивно-лингвистички приступ Шоне Колсон, прва чисто лингвистичка теорија хумора Виктора Раскина, као и најугицајнија лингвистичка теорија – општа теорија вербалног хумора Салватореа Атарда и Виктора Раскина. У приказима ових приступа проучавању хумора кандидат за сваки даје илустративне примере вицева.

Треће поглавље обухвата детаљан приказ теорије релеванције Дана Спербера и Дирдри Вилсон кроз њене основне постулате, како она чини општу теоријску основу за анализу вицева у дисертацији. Кандидат прво истиче разлику између кодне и инференцијалне комуникације, напомињући да се теорија релеванције заснива на инференцијалној комуникацији или, прецизније, на показно-инференцијалној комуникацији. У одељку који следи приказан је Грајсов принцип кооперативности, из којег је теорија релеванције делимично проистекла, преузевши из њега само једну од четири максиме – максимум релеванције. Наредна два одељка посвећена су приказу и дискусији постулата теорије релеванције везаних за когницију и за комуникацију, тим редом, сажетим као когнитивни и комуникативни принцип релеванције. Истакнут је однос позитивног когнитивног ефекта који остварује нека информација и менталног напора који је потребно уложити за обраду те информације. У последњем одељку расправља се о кључном питању разумевања и процесу разумевања у оквиру теорије релеванције, уз разраду Грајсовог концепта импликатуре и увођење новог појма *експликатура*. Посебан осврт дат је на људску способност метапредстављања и његов значај за међуљудску комуникацију, кроз пример ироније као специфичног начина комуникације, који се често користи у хумористичке сврхе.

Основни постулати и идеје теорије релеванције представљени у трећем поглављу убачени су у контекст хумористичне комуникације у четвртом поглаљу, чији је предмет примена теорије релеванције на проучавање хумора. И у овом поглављу кандидат је теоријску дискусију илустровао вицевама на енглеском или српском језику. Хумор се најпре разматра као један вид инференцијалне комуникације подложен проучавању на основу теорије релеванције, при чему је инференција или примена различитих

инференцијалних стратегија кључна за остваривање хумористичног ефекта. Хумор се затим доводи у везу с когнитивним окружењем, јер се хумористични ефекат остварује само ако пошиљалац и прималац вица деле когнитивно окружење. У трећем одељку кандидат описује примену когнитивног и комуникативног принципа релевантности на хумористичну комуникацију и представља Сперберов појам *епистемичка будност*, помоћу које људи праве разлику између различитих степена релевантности и тачности информација које примају. За хумор унутар теорије релеванције важан је и однос неподударност-разрешење, којем је посвећен четврти одељак. У петом одељку приказан је рад најутицајнијих проучавалаца хумора у оквиру теорије релеванције, Марије Јодловјец, Кармен Курко и Франциска Јуса, с далеко опширнијим освртом на рад Франциска Јуса, чији су модели и класификације употребљени за анализу вицева у петом и дискусију о њиховој преводивости у шестом поглављу. Јус је током свог рада предложио неколико подела вицева, а најновија је изнедрила *модел укрштених кругова*, помоћу којег је кандидат извршио анализу вицева из корпуса. Кругови заправо представљају три различите групе информација којима аутор вица манипулише ради остваривања хумористичног ефекта и којима прималац вица мора да приступи како би успешно разумео виц. Ове групе информација чине „кругове“: *оквир за разумевање*, *културни оквир* и *тумачење исказа*. Први се првенствено односи на појединачно енциклопедијско знање, други на опште информације које деле припадници једне или више култура, док трећи круг подразумева изналажење релевантних информација за тумачење вица употребом инференцијалних стратегија. Према Јусу, манипулисање информацијама из једног, два или сва три круга даје седам типова вицева. У вицевама типа 3, који комбинују оквир за разумевање и тумачење исказа, Јус је уочио четири под-шаблона ове комбинације, који су посебно анализирани у наредном (петом) поглављу.

У петом поглављу прво је описана структура корпуса текстуалних вицева у форми питање/одговор на енглеском (117) и српском језику (98) и дат је методолошки оквир за њихову анализу. Кандидат је аргументовао избор вицева питање/одговор њиховом кратком формом и непосредним хумористичним ефектом, њиховом искључивом везаношћу за језик, јер у текстуалној форми нема парајезичких и нејезичких елемената, као и њиховим прототипским статусом међу вицевама. Такође је направио формалну разлику између вицева питање/одговор и загонетки, што је утицало на структуру корпуса. Још један чинилац који је утицао на одабир вицева за корпус била је појава директно преведених или прерађених „дупликата“ вицева из енглеске антологије у српској

антологији. Такви вицеви нису ушли у корпус да би се избегла анализа верзије једног вица и његовог превода. На крају овог одељка, кандидат наводи предности Јусовог модела у односу на остале теоријске оквири и представља методолошку основу за анализу вицева која следи. Други одељак петог поглавља посвећен је анализи вицева из корпуса, тј. утврђивању механизма и стратегија којима се у вицевама остварује хумористични ефекат. Сви вицеви су наведени и разврстани у типове према Јусовом моделу укрштених кругова, а анализирани су или кроз појединачне или кроз групне коментаре, у зависности од типа у који су сврстани. За сваки тип прво су наведени вицеви на енглеском, а затим на српском језику. Трећи одељак представља приказ резултата анализе и дискусију. На почетку је контрастиран параметар заступљености три Јусова круга и на основу њих одређених седам типова вицева. Сличност је уочена у заступљености оквира за разумевање, док су разлике примећене у далеко већој заступљености културног оквира у енглеским, односно тумачења исказа у српским вицевама. У заступљености појединачних типова махом су уочене разлике. У оквиру овог параметра посебно су анализирани вицеви који се заснивају на тумачењу исказа, искључиво или у комбинацији с осталим круговима, пошто тумачење исказа подразумева само језички аспект за стварање и разумевање вицева. Прво је анализирана заступљеност инференцијалних стратегија потребних за успешно разумевање вицева. Кандидат је у корпусу идентификовао следеће инференцијалне стратегије: промена логичке форме; додела референса; раздвозначавање: полисемија, хомонимија, хомофонија, паронимија и сливенице; слободно обогаћивање; конструисање *ad hoc* концепта; и приписивање дословног значења фразама. У вицевама питање/одговор на оба језика хумористични ефекат се најчешће остварује стратегијом раздвозначавања игри речи заснованим на лексичко-семантичким односима као што су полисемија, хомонимија, итд. Раздвозначавање је заступљеније у енглеским вицевама, који се махом ослањају на односе полисемије и нешто мање паронимије, хомонимије и хомофоније. Код српских вицева најзаступљенији су полисемија, паронимија и хомонимија. Полисемија и хомофонија су заступљеније у енглеским вицевама, док је заступљеност осталих стратегија слична. После збирних стратегија раздвозначавања, и у енглеским и у српским вицевама најзаступљеније је конструисање *ad hoc* концепата, мада је у енглеским вицевама приближно заступљена и промена логичке форме. С друге стране, у енглеским вицевама далеко је заступљенија промена логичке форме, док је у српским вицевама далеко заступљеније конструисање *ad hoc* концепата. Приписивање дословног значења фразама незнатно је чешће у српским вицевама, док су остале

стратегије ретко заступљене у оба језика. Посебно су анализирани и вицеви типа 3, који садрже спој оквира за разумевање и тумачења исказа, на основу четири под-шаблона које је уочио Јус. Заступљеност ових под-шаблона доведена је у везу с претходно поменутиим инференцијалним стратегијама, па је анализирана и њихова заступљеност, али само у вицевиима типа 3. Значајније разлике између два језика кандидат је уочио у заступљености под-шаблона, док је сличности уочио у дистрибуцији инференцијалних стратегија према под-шаблонима.

Шесто поглавље се бави проблемом преводивости вицева. Кандидат идентификује два кључна аспекта за превођење вицева – језички и културни. У првом одељку овог поглавља кандидат разматра улогу језика, а посебно културе у превођењу вицева, истичући сличности и разлике између енглеског и српског језика/културе, који могу да олакшају или отежају превођење вицева. Док језички аспект превођења овде подразумева два језика: енглески и српски, међукултурни аспект је далеко сложенији, јер, како запажа кандидат, српски вицеви не ослањају се искључиво на српску културу, већ их нужно прожимају и културе бивших југословенских република. Насупрот томе, постоји више англофоних култура, попут британске, америчке, аустралијске или канадске. Кандидат наводи и пар класификација вицева на основу њихове преводивости, на основу језичко-културних аспеката и само на основу културног аспекта. Наведени су и поједини културни елементи који могу да олакшају или отежају превођење вицева између енглеског и српског језика. Проблем преводивости вицева кандидат даље разрађује у другом одељку шестог поглавља, уз укључивање оквира теорије релеванције и још једну поделу према Јусу, у којој превођење вицева зависи од три фактора: културног, семантичког и прагматичког. Прагматичком фактору даје се приоритет приликом превођења јер је он носилац хумористичног ефекта, нарочито код теже преводивих вицева, а као суштина превођења вицева види се задржавање хумористичног ефекта у преводу. То значи да при превођењу понекад треба занемарити културни и семантички аспект, што за резултат може да има превод вицева који ни по чему не личи на изворни вице осим по хумористичном ефекту који се остварује истим прагматичким механизмима. У овом одељку кандидат контрастира изворне вицеве на енглеском, српском, а у неколико примера и на шпанском језику, с њиховим преводима на поменуте језике. За вицеве који би могли да се учине непреводивим или тешко преводивим кандидат нуди преводе у складу с принципима релеванције који успешно преносе хумористични ефекат изворника. С друге стране, истиче пар примера већ преведених вицева с енглеског на српски језик где се чини да је

хумористични ефекат изгубљен у преводу јер је предност дата семантичком, а не прагматичком аспекту. Дискусија о превођењу вицева изнедрила је и пар оригиналних вицева које је кандидат осмислио, поново у складу с принципима релеванције.

У седмом поглављу кандидат износи закључке свог истраживачког рада и наводи да су хипотезе од којих се кренуло у раду потврђене. Ипак напомиње да изведене закључке треба узети као тентативне због ограничавајућих фактора као што су не претерано велики корпус, недостатак довољног броја истраживања за поређење (која су посвећена искључиво вицевама типа питање/одговор), као и велики број директно преведених или прерађених вицева с енглеског језика. Кандидат примећује да теорија релеванције третира хумористичну комуникацију као и било који други вид комуникације и показује да она успешно може да објасни сваки корак у таквој комуникацији, од стварања, преко тумачења, па све до разумевања хумора. Важан закључак је и тај да се, уз одговарајуће модификације и давање приоритета прагматичком аспекту, претходно непреводиви вицеви могу превести, из чега следи да се не преводи виц као вербална форма, већ његов хумористични ефекат. Кандидат још истиче да, осим теоријских, теорија релеванције нуди и више могућности за практичну примену, поготово у области превођења хумора, које има више сличности с књижевним превођењем, пошто се стварање хумора може подвести под уметничку креацију. Потенцијална практична примена огледа се и у самом стварању вицева, будући да теорија релеванције нуди формални теоријски оквир који садржи неопходне механизме за остваривање хумористичног ефекта.

Остварени резултати и научни допринос дисертације

Научни допринос дисертације првенствено се огледа у резултатима који се односе на српске вицеве, кроз референтни оквир енглеских вицева, јер у домаћој литератури још увек нема много аутора који се баве хумором било из лингвистичке или мултидисциплинарне перспективе, нарочито не кроз оквир теорије релеванције. Разматрања и закључци које је кандидат изнео у дисертацији могу да представљају полазну основу за даље проучавање хумора на српском језику, унутар или изван оквира теорије релеванције. Референтни оквир хумора на енглеском језику значајан је за проучавање домаћег хумора јер је на њега највише утицао, а кроз културну и медијску

доминацију англофоних култура уједно је и најзаступљенији у Србији уз домаћи хумор. Ако се томе дода и чињеница да у културно-језичком погледу саставни део српског хумора чини и хумор бивше Југославије и обрнуто, ово истраживање може бити од значаја и у земљама бивше Југославије.

Уз то, у дисертацији се теорија релеванције примењује на објашњавање специфичног вида комуникације на српском језику — хумористичне комуникације — што отвара простор за примену и на друге видове комуникације, где су претходно већ учињени први кораци.

Свако истраживање овог типа доприноси бољем разумевању механизма хумора и тиме одговор на питање зашто нешто јесте а нешто није смешно чини све ближим.

Закључак

Докторска дисертација Предрага Никетића представља оригинално и самостално научно дело којим је кандидат у целини испунио циљеве и задатке наведене у одобреној пријави докторске дисертације.

На основу свега наведеног, Наставно-научном већу Филолошког факултета предлажемо да ову докторску дисертацију **прихвати** и кандидату **одобри** приступ усменој одбрани рада.

У Београду, 16. мај 2018.

Др Весна Половина, ред. проф.

Др Зорка Кашић, ред. проф.

Др Наталија Панић Церовски, ванр. проф.

Др Борко Ковачевић, ванр. проф. – ментор